

УДК 327(439+477)+323.15(==511.141):341.725

DOI: 10.24144/2078-1431.2022.2(29).105–111

*Михайло Шелемба,
кандидат політичних наук, доцент кафедри
міжнародних студій та суспільних комунікацій*

*Наталія Деркач,
студентка 2 курсу ОС «Магістр»
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

РОЛЬ ПОЛІТИКИ ВІКТОРА ОРБАНА В ЗАХИСТІ МОВНИХ ПРАВ УГОРСЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ ГРОМАДИ

У статті розглянуто основні проблемні питання двосторонніх відносин України та Угорщини, пов'язані з забезпеченням мовних прав етнічних угорців. Запропоновано шляхи їх розв'язання і мінімізації негативних наслідків. Актуальність дослідження українсько-угорських відносин важко переоцінити, адже Угорщина - країна, яка має безпосередній кордон з нашою державою. Угорська сторона наполягає на пом'якшенні мовного питання в Україні, а українська має на меті захист державної української мови й популяризацію її серед представників нацменшин з метою її подальшого розвитку.

Мета статті - розкрити роль політики В.Орбана в захисті мовних прав етнічних угорців.

Ключові слова: *Україна, Угорщина, закон України, етнічні угорці, двосторонні відносини, політика.*

The article examines the main issues of bilateral relations between Ukraine and Hungary related to ensuring the language rights of ethnic Hungarians. Ways to solve them and minimize the negative consequences of language misunderstandings are also proposed. The relevance of the study of Ukrainian-Hungarian relations is difficult to overestimate, because Hungary is one of the countries that borders Ukraine and has a direct border. The Hungarian side insisted on softening Ukrainian legislation related to the normalization of language issues in Ukraine, while the Ukrainian side aimed to protect the state Ukrainian language and popularize it among national minorities for the possibility of their further development in Ukraine. It is important to note that the article also examines the main reasons that made it possible to deploy the policy of protecting the language rights of ethnic Hungarians on the territory of Ukraine. The article also reveals the main conclusions and recommendations of the Venice Commission, as an impartial body in the matter of regulating the protection of language rights. It is also determined what steps have been taken to minimize the tension surrounding the issue of protecting the linguistic rights of ethnic Hungarians. Special attention is also paid to the reactions and opinions of Hungarian statesmen and the establishment on the

adoption in Ukraine of the Law «On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language». Common and different views of the Ukrainian and Hungarian sides on the protection of the language rights of ethnic Hungarians in Ukraine are also highlighted.

The task of the article is to reveal the role of V. Orban's policy in the formation of the policy of protecting the linguistic rights of ethnic Hungarians.

Key words: *Ukraine, Hungary, Law of Ukraine, ethnic Hungarians, bilateral relations, politics.*

Постановка проблеми. Історія мовного протистояння в українсько-угорських відносинах не має довгої історії. Слід зазначити, що на території Закарпаття проживає близько 150 тис. осіб угорського етнічного походження, частка яких становить понад 12% від загальної кількості населення області. Протягом довгих років серед населення не було упереджень щодо мови, етнічного походження чи національності. Підтвердженням наведеної вище інформації слугує соціологічне дослідження, проведене в Закарпатській області фондом «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва спільно з Центром політичної соціології 24 серпня – 6 вересня 2020 р., що відображає абсолютно позитивні тенденції міжетнічних відносин навіть на сьогодні. Опитування демонструє, що жоден із респондентів, які є представниками нацменшини Закарпаття, не були об'єктом чи суб'єктом етнічної нетерпимості.

Постановка проблеми. Вивченню проблематики ролі політики В. Орбана в захисті мовних прав угорської етнічної громади присвячено чимало наукових і публіцистичних досліджень. Однією з провідних дослідниць політики Угорщини є Є. Б. Кіш. Зокрема, свій внесок у дослідження цієї теми зробили такі вчені Ужгородського національного університету, як Ю.П.Мателешко, М.М. Шелемба, І.В. Артёмов та ін. Серед закордонних дослідників, що всебічно розглядають питання двосторонніх відносин України й Угорщини, варто виділити таких: Радован Браник, Маріо Ніколіні та інші.

Особливу увагу науковці приділяють прихильності В. Орбана до авторитарних режимів, зокрема терористичного режиму Путіна в Росії. Ідеологічну прихильність до авторитаризму прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан, за словами угорських політологів, чітко визначив під час щорічного літнього табору в трансільванському місті Байле Тушнад (Румунія) в липні 2014 р. У ході виступу перед своїми прихильниками він зазначив, що глобальні політичні процеси зумовили необхідність відходу в державному управлінні від ідей ліберальної демократії, яка не забезпечує сталий економічний розвиток та підвищення рівня життя Угорщини. При цьому угорський прем'єр-міністр назвав Росію, Сінгапур, Туреччину чи Китай ідеальними прикладами політичних систем, які необхідно наслідувати [1].

Існують припущення, що саме така прихильність В. Орбана до авторитарних режимів і множить мовні, освітні й енергетичні проблеми, а також політику "захисту етнічних угорців за кордоном". Не винятком із загальних правил у питанні конфлікту інтересів Угорщини з іншими країнами на мовній основі є й Україна.

Значну роль у розгортанні в Україні так званої “мовної упередженості до етнічних угорців” багато науковців присвоюють саме уряду Угорщини на чолі з прем’єр-міністром В. Орбаном. Якщо повернутись до 2013-2014 рр. і переглянути риторику антимайданівського руху, фінансованого Росією, що виник як протилежність до демократичного руху в Україні під час Революції Гідності 2014 р., то можна прослідкувати ідентичні наративи: “утискання російськомовних українців”, “упередження на мовній основі” і “захист прав російськомовного населення”.

У квітні 2019 р. подібні наративи почав просувати й угорський уряд на чолі з В. Орбаном. Поштовхом до розгортання політики захисту мовних прав угорської етнічної громади стало ухвалення в Україні Закону “Про забезпечення функціонування української мови як державної”. Тоді міністр закордонних справ Угорщини Петер Сіярто назвав цей закон неприйнятним та таким, що немає місця серед демократичного руху. Найрізкіше з цього приводу відреагували представники угорської ультраправої партії “Йоббік”. Керівництво партії «Йоббік» висловило обурення з нагоди ухвалення в Україні Закону “Про забезпечення функціонування української мови як державної”. Вони заявили, що вважають законопроект таким, що «не сумісний з європейськими цінностями» і почали активну підтримку уряду В. Orbana з розгортання політики блокування зближення України з ЄС і НАТО [3]. Політика Угорщини цього періоду була гострою і не мала антагоністичних настроїв усередині. Представники партії «Йоббік» від угорського уряду почали негайно вимагати “офіційних пояснень від посла України в Будапешті”. У цьому контексті варто згадати, що протести проти Закону України “Про забезпечення функціонування української мови як державної” висловлювали також Польща, Молдова, Болгарія та Греція, що свідчить про те, що в законі все-таки існували певні неточності, які не влаштовували окремих представників європейської спільноти. Додатково варто згадати, що в Україні мешкає близько 200 тисяч болгар, 150 тисяч угорців, стільки ж румунів і 140 тисяч поляків [7].

Для того, щоб зрозуміти всі тонкощі питання “захисту прав угорськомовної етнічної групи” в Україні, варто проаналізувати Закон “Про забезпечення функціонування української мови як державної”.

Багато непорозумінь продукувала саме стаття 5 Закону: “Державна програма сприяння опануванню державної мови”, згідно з цією статтею скорочувалось навчання мовами національних меншин до 4 класів початкової школи [8]. Попередня версія закону передбачала отримання середньої освіти рідною мовою для нацменшин. За новим законом, починаючи з 5 класу, усі предмети повинні були вивчатись лише державною мовою — українською. Водночас вивчення рідної мови не обмежувалось.

«Україна встромила Угорщині ножа в спину, ухваливши зміни до закону про освіту, який порушує права угорської меншини», — саме так відреагував на цю статтю міністр закордонних справ Угорщини Петер Сіярто, назвавши закон несумісним із принципами ЄС [9]. За словами представників Угорщини, цей закон загрожуює більшості шкіл на Закарпатті та порушує права 150 тисяч угорців, які проживають там.

У день, коли український президент підписав закон, Петер Сіярто заявив, що уряд Угорщини блокуватиме всі подальші рішення Європейського Союзу, спрямовані на зближення ЄС з Україною, зазначаючи, що це боляче вдарить по майбутньому України» [2].

Політичний редактор угорського щотижневика HVG визнавав, що тематика так званого “мовного утиску угорців” на території України активно висвітлювалась і в угорських ЗМІ, разом із тим висловивши таку думку: «Угорці традиційно дуже сильно сфокусовані на захисті своїх нацменшин за кордоном. Наразі ситуація суттєво погіршується, порівняно з радянськими часами, коли угорці мали право отримувати освіту рідною мовою в Україні. Обмеження прав нацменшин за кордоном природно викликає гнів». Багато експертів визнають, що різкі заяви уряду В. Орбана щодо Закону “Про забезпечення функціонування української мови як державної” стали одним із багатьох відображень розгортання агресивної зовнішньої політики, яку останнім часом проводить уряд Віктора Орбана.

Серед західних науковців популярною є думка, що зовнішня політика Угорщини, починаючи з 2010 року, стала доволі агресивною. Саме в цей період можна було прослідкувати погіршення дипломатичних відносин Угорщини з Нідерландами, також лунали заяви, що Угорщина блокуватиме вступ Румунії та Хорватії до Організації економічного співробітництва та розвитку [8]. Тому варто підкреслити, що порушення мовного питання в контексті двосторонніх відносин України й Угорщини - це скоріше звичайна формула взаємодії Угорщини з сусідніми країнами, яка в останні роки особливо зазнала змін у бік згортання демократичності.

У цьому контексті варто згадати, що прагнення підтримувати і захищати етнічних угорців, які проживають за кордоном Угорщини, та зберегти інтелектуальну і духовну єдність нації, є наріжним каменем зовнішньої політики угорського уряду з моменту повернення до влади в 2010 році партії «Фідес», представником якої є Віктор Орбан. Надалі воно знайшло втілення у новій конституції 2011 року. Головним завданням цієї політики є сприяння збереженню і розвитку угорських громад на їхніх рідних землях шляхом фінансової підтримки освіти, культури та інфраструктурних проєктів, а також, не в останню чергу, реалізації програм економічного розвитку.

Якщо розглянути тенденцію, починаючи з 2010 року, то можна відслідкувати, що уряд Угорщини часто критикують за підтримку етнічних угорських партій у сусідніх країнах. У випадку Закарпаття з 2010 року Будапешт встановив тісну співпрацю з Закарпатською угорською культурною асоціацією (KMKSZ) та виділив кошти на її підтримку, що ще більше поглибило тривалий конфлікт партії з Угорською демократичною федерацією України (UMDSZ) [9].

Водночас багато експертів зазначає, що попри очевидну напругу у відносинах із НАТО, ЄС і Україною, Будапешт не має конфліктів із Росією та Китаєм, тому не дивними є тенденції до розгортання так названих “мовних протистоянь” в зовнішньополітичному полі Угорщини.

Зустрічним кроком щодо вирішення проблемних питань, що турбували уряд В. Орбана і стосувались Закону України «Про забезпечення

функціонування української мови як державної», став візит в Україну в жовтні 2019 р. делегації Венеціанської комісії, що мала зробити остаточні висновки щодо забезпечення мовних прав нацменшин у повному обсязі. Це відбулось у результаті багаторазових звернень ЄС до уряду України щодо перегляду закону згідно вимог законодавства ЄС, що дуже чітко прописує деталі захисту нацменшин. За висновками Венеціанської комісії в питанні захисту мовних прав етнічних нацменшин, включаючи угорську, на території України було сформувано такі суперечливі твердження:

- *по-перше*, Венеціанська комісія визнала, що українська мова однозначно вимагає додаткового захисту на тлі війни з Росією: «З огляду на особливу роль в Україні російської мови (яка є найбільш вживаною мовою меншин, а також головною мовою для спілкування для багатьох представників меншин, відмінних від російської), а також з огляду на утиски української мови у минулому, Венеціанська комісія повністю розуміє потребу у заходах із підтримки української як державної мови», – йдеться, зокрема, у документі [2].
- *по-друге*, важливим зауваженням Венеціанської Комісії в контексті дослідження тематики політики В. Орбана щодо захисту мовних прав угорських нацменшин стала деталь, яку уряд Угорщини використовував як рушійну силу в розгортанні політики захисту. Сюди відносяться окремі статті, що передбачали кримінальну відповідальність за певні порушення Закону України “Про забезпечення функціонування української мови як державної”. Венеціанська комісія дійшла висновку, що, на думку експертів ВК, у низці випадків закон про мови дозволяє навіть притягати людей до кримінальної відповідальності без чітко прописаних підстав.

«Кримінальні положення закону повинні бути максимально чіткими та однозначними та передбачуваними у їх застосуванні. Чинний закон містить положення, які не відповідають цим стандартам... З огляду на вищезазначені зауваження, Комісія рекомендує законодавцю розглянути можливість скасування механізму подання скарг та санкцій, встановленого законом, або принаймні обмежити його...» [2] каже висновок, нагадуючи, що нечітко виписані норми кримінального права самі по собі є порушенням, за яке держава може понести відповідальність.

Варто зазначити, що український уряд виконав основні рекомендації Венеціанської комісії, зокрема ті, що стосувались захисту мовних прав нацменшин у повному обсязі. Оновлена версія закону набула чинності вже після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 16 липня 2022 року. Угорська сторона на чолі з В. Орбаном відійшла від тематики захисту нацменшин, зокрема й мовних прав, але відчутним поштовхом до погіршення двосторонніх відносин все-таки стала. Президент України Володимир Зеленський, що очолив країну під час розгортання урядом Угорщини політики захисту мовних прав етнічних угорців щодо цього питання, висловлювався однозначно: “Захист прав нацменшин має йти поряд із захистом української мови як державної”. Така однозначність у висловлюваннях відразу не сподобалась угорській стороні, проте якісні зміни до

Закону України “Про забезпечення функціонування української мови як державної” все-таки було прийнято. Оновлена версія імплементованого закону виконала рекомендації, які було запропоновано Венеціанською комісією для врегулювання спірних питань.

Прогнозувати перспективи подальшого розвитку двосторонніх відносин України й Угорщини у процесі захисту мовних прав етнічних угорців важко, адже на тлі повномасштабного вторгнення Росії в Україну Угорщина на чолі з В. Орбаном зайняла вкрай суперечливу позицію. Багато політологів стверджують, що після початку повномасштабної війни відбулось певне зближення уряду В. Orbana з путінським режимом, адже преференції для Угорщини у формі дешевих нафти і газу відіграють визначальну роль у формуванні її політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бертолон О. О. Політика Віктора Orbana щодо консолідації влади в Угорщині за період 2010-2018 років // Регіональні студії. Ужгород: Гельветика. 2014. Вип. 18/2019. С. 73-77. URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/18/14.pdf>.
2. Власенко В. Висновки Венеціанки щодо закону про мову. URL: <https://www.dw.com/uk/венеціанська-комісія-закон-про-українську-мову-треба-переглянути/a-51559516>
3. Дорош С. Що криється за мовним конфліктом між Україною та Угорщиною? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-41467131>
4. Лозовий В. С. Сучасна гуманітарна політика Угорщини: виклики для України. Інститут світової політики. К. 2016. С. 44. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/suchasna-gumanitarna-politika-ugorschini-vikliki-dlya-ukraini>
5. Мателешко Ю.П. М'яка сила сусідніх держав в Україні: загальне та особливе // Геополітичні пріоритети України: збірник наукових праць. 2021. Вип. 2 (27). 2021. С.55-62.
6. Мателешко Ю.П. Політика «м'якої сили» Угорщини на Закарпатті: цілі, суб'єкти, напрями // Геополітичні пріоритети України: збірник наукових праць. 2018. Вип. 2 (21). С. 154-158. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/19916>
7. Мединський І., Капчос Б. Аудит зовнішньої політики: Україна-Угорщина. Київ. 2016. http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Aud_Ukr_Hung_01_44_ukr.pdf
8. Про забезпечення функціонування української мови як державної згідно з Рішенням Конституційного Суду № 1-р/2021 від 14.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
9. Ткач Д.І. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій: монографія / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. К. : МАУП, 2014. – 271 с.
10. Radovan Bránik, Mário Nicolini. Assessment of Kremlin's Soft Power Tools in Central Europe. URL: <https://www.sfpa.sk/en/project/assessment-of-kremlins-soft-power-tools-in-central-europe/>

REFERENCES

1. Bertolon, O.O. (2019). Polityka Viktora Orbana shchodo konsolidatsiyi vlady v Uhorshchyni za period 2010-2018 rokiv [Viktor Orban's policy regarding the consolidation of power in Hungary for the period 2010-2018]. *Rehional'ni studiyi - Regional studies*, 18, 73-77. Uzhhorod: Helvetica. Retrieved from <http://www.regionalstudies.uzhnu.ua/archive/18/14.pdf> [in Ukrainian].
2. Vlasenko, V. Vysnovky Venetsianky shchodo zakonu pro movu [Conclusions of the Venetian woman regarding the law on language]. *www.dw.com*. Retrieved from <https://www.dw.com/uk/венеціанська-комісія-закон-про-українську-мову-треба-переглянути/a-51559516> [in Ukrainian].
3. Dorosh, S. Shcho kryyyet'sya za movnym konfliktom mizh Ukrayinoyu ta Uhorshchynoyu? [What lies behind the language conflict between Ukraine and Hungary?]. *www.bbc.com*. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-41467131> [in Ukrainian].
4. Lozovyi, V.S. (2016). Suchasna humanitarna polityka Uhorshchyny: vyklyky dlya Ukrayiny. Instytut svitovoyi polityky [Modern humanitarian policy of Hungary: challenges for Ukraine. Institute of World Politics]. K. 44 p. Retrieved from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/suchasna-gumanitarna-politika-ugorschini-vikliki-dlya-ukraini>
5. Mateleshko, Y.P. (2021). Polityka «m'yakoyi syly» Uhorshchyny na Zakarpatti: tsili, sub'yekty, napryamy [Soft power of neighboring states in Ukraine: general and special]. *Heopolitychni priorytety Ukrayiny: zbirnyk naukovykh prats - Geopolitical priorities of Ukraine. Collection of scientific papers*, 2 (27), 55-62 [in Ukrainian].
6. Mateleshko, Y.P. (2018). Polityka «m'yakoyi syly» Uhorshchyny na Zakarpatti: tsili, sub'yekty, napryamy [Hungary's "soft power" policy in Transcarpathia: goals, subjects, directions]. *Polityka «m'yakoyi syly» Uhorshchyny na Zakarpatti: tsili, sub'yekty, napryamy - Geopolitical priorities of Ukraine. Collection of scientific works*, 2 (21), 154-158. Retrieved from <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/19916> [in Ukrainian].
7. Medynskiy, I., & Kapchos, B. (2016). *Audyт zovnishn'oyi polityky: Ukrayina-Uhorshchyna [Audit of foreign policy: Ukraine-Hungary]*. Kyiv. Retrieved from http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Aud_Ukr_Hung_01_44_ukr.pdf [in Ukrainian].
8. Pro zabezpechennya funktsionuvannya ukrajyns'koyi movy yak derzhavnoyi z'hidno z Rishennyam Konstytutsiynoho Sudu № 1-r/2021 vid 14.07.202 [On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language. in accordance with the Decision of the Constitutional Court No. 1-p/2021 dated 07/14/2021]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> [in Ukrainian].
9. Tkach, D.I. (2014). *Suchasna Uhorshchyna v konteksti suspil'nykh transformatsiy [Modern Hungary in the context of social transformations]*. K.: MAUP. 271 p. [in Ukrainian].
10. Radovan Bránik, Mário Nicolini. Assessment of Kremlin's Soft Power Tools in Central Europe. Retrieved from <https://www.sfpa.sk/en/project/assessment-of-kremlins-soft-power-tools-in-central-europe/> [in English].